

УДК 341.96:347.72

*Т. О. Голоядова,
канд. юрид. наук, доцент ОНУ ім. І. І. Мечникова*

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ, НОВА ФІЛОСОФІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА І РЕАЛІЗАЦІЇ СВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ

У новітній історії незалежної України наприкінці 2004 р. у період президентської виборчої кампанії відбулися події, масштабність і значущість яких ще тільки має бути з'ясована і оцінена в майбутньому. Але вже сьогодні цілком зрозумілим для прогресивних сил України і в усьому світі є те, що наша держава перегорнула чергову сторінку своєї складної історії.

Протягом 14-річного періоду розвитку України в умовах незалежності нашому суспільству і світовій спільноті активно нав'язувалася думка про те, що в політичному, економічному і соціальному середовищі нашої країни відбуваються зміни на краще, що Україна поступово наближається до задекларованих у її Конституції положень про демократичний, соціальний і правовий характер нашої держави. Більше того, позитивні зрушення в макроекономічних показниках діяльності, що почалися з 2000 р. після довготривалої економічної стагнації, були оцінені так високо, що це дало підстави високопосадовим діячам держави стверджувати, що сталося «українське диво» і за темпами економічного зростання сучасна Україна випереджає високорозвинуті країни ЄС, в який ми прагнемо інтегруватися. Справедливості ради слід визначити, що позитивні зрушення в економіці держави останніх років безумовно мали місце¹.

Під час «глобальних трансформацій» періоду незалежності, окремі положення деяких із відомих науковців сьогодні доцільно було б нагадати. Так ще у 2001 р. професор, член-кореспондент НАН України, народний депутат України О. Білорус зазначав, що протягом десятирічного періоду незалежного розвитку, об'єктивно достатнього для системного економічного і політичного реформування будь-якої держави, «українська мрія» реалізована так і не була. Промислово надрозвинута, потенційно багата, освічена Україна була відкинута за період незалежності далеко, а за рівнем виробництва ВВП на душу населення відкотилася до групи країн, що розвиваються.

Фактично тяжкий стан нашої держави констатував і Президент України Л. Д. Кучма у Посланні до Верховної Ради України 2002 р. під назвою «Європейський вибір». Зокрема, у ньому йшлося про те, що наявний інструментарій економічної політики, який був сформований у попередній період, не націлений на забезпечення якісних перетворень — інноваційного розвитку; оновлення структури виробництва; осмисленого переходу до інституційної моделі ринкових перетворень, поєднаного з елементами ефективного державного регулювання; формування конкурентного ринкового середовища; подолання тінізації економіки; удосконалення відносин власності, суттєвого вдосконалення механізмів корпоративного управління, забезпечення гарантій прав акціонерів,

насамперед дрібних, тощо. У посланні визнавалося, що за роки кризи (1990–1999) обсяг ВВП скоротився на 59,2%, промислової продукції — на 48,9%, сільськогосподарської — на 51,5%².

Не були проаналізовані результати приватизації, що відбулися в Україні в період трансформації її економічної системи, фактичний стан справ у корпоративному секторі економіки, накопичені за цей період проблеми у сфері корпоративного управління, в т. ч. тими акціонерними товариствами, в яких держава має значну кількість акцій.

Намічалися практичні кроки в напрямі європейської інтеграції: протягом 2002–2003 рр. планувалося набуття Україною членства в СОТ; у 2003–2004 рр. — проведення переговорного процесу та підписання угоди про асоціацію України та ЄС; проведення переговорів щодо створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС та інші. Сьогодні є очевидним, що жоден із цих кроків не став реальністю, а перспективи наближення до загальноєвропейського простору були відкинуті на невизначений час.

Завдяки безпрецедентній для України рішучості її народу, який за міжнародним визначенням став нацією, було продемонстровано явні ознаки становлення громадянського суспільства і здобуто найвищу оцінку в усьому цивілізованому світі. Нове керівництво України основними принципами своєї діяльності називає верховенство права, порядність, професійність, патріотизм, відкритість; планується забезпечення прозорості і ефективності державного управління у найширшому розумінні; головним пріоритетом у зовнішньоекономічній сфері визначається реальне створення всіх необхідних передумов для рішучого просування вперед на шляху євроінтеграції.

У своїй інавгураційній промові Президент України В. А. Ющенко заявив, що «оновлена влада буде знати свій обов'язок і працюватиме на благо кожного громадянина і держави», «наш шлях у майбутнє — це шлях, яким іде об'єднана Європа», і немає сумнівів у тому, що невдовзі «європейські стандарти стануть нормою в соціальному житті і українській політиці»³. На думку Президента, Україна має достатній ресурсний, промисловий, науково-технічний потенціал, наш народ є найдосвідченішим у Європі, що дає всі підстави бути повністю впевненим, що за нової політико-економічної ситуації у державі її євроінтеграційні наміри були реалізовані⁴.

Сьогодні у світі сприймають Україну як країну, яка несе унікальну місію у світ — дати абсолютно нові стандарти суспільного, політичного, соціального життя, на порядок справедливіші, ніж вони існують навіть у найрозвинутіших країнах. Саме тому слід ухвалити оновлену національну стратегію європейської інтеграції, створити засади для набуття Україною повноправного членства в ЄС, сформувані у нашому неоднорідному суспільстві стійку проєвропейську більшість.

Надзвичайно важливим визнано також переосмислення ролі державної власності, яка сьогодні в найбільш розвинутих країнах із ринковою економікою складає щонайменше 20–35% у спільній власності, і забезпечення ефективного управління нею шляхом розділення функцій володіння і управління.

Із цією метою планується систематичне проведення відкритих, високопрофесійно організованих тендерів між командами управлінців, які покажуть тільки два показники: скільки буде мати прибутку те чи інше підприємство і який відсоток цього прибутку піде на оплату праці менеджерів-управлінців.

Фонд державного майна вже отримав доручення проаналізувати виконання умов приватизації колишніх об'єктів державної власності, серед яких — виконання інвестиційних зобов'язань, соціальних, екологічних та інших програм. Уряд планує суттєві зміни в управлінні корпоративними правами держави в АТ: для початку буде значно посилений відповідний блок у ФДМ, а в майбутньому створено на його базі Агентство по управлінню акціями держави в корпоративній власності. Державою будуть захищені права дрібних акціонерів, передусім тих, хто у свій час обміняв приватизаційні сертифікати на акції промислових підприємств, але сьогодні не мають не тільки ніякої реальної можливості брати участь в управлінні такими АТ, а й взагалі не отримують ніяких дивідендів від своїх акцій⁵.

Застереження щодо можливості «прискореного маршруту у Європу» висловив і спікер парламенту В. Литвин. Він нагадав, що сьогодні рівень життя наших громадян є у 3–7 разів нижчим, ніж у найбідніших країнах ЄС. Для зміни стану справ на краще Україні потрібно переважно за рахунок інноваційної та інвестиційної політики забезпечити щонайменше 15–20% зростання ВВП⁶.

Безумовно, усі підстави для таких опасінь і застережень у сучасній Україні мають місце. Але історичний досвід розвитку людства і наш власний також переконливо свідчить про те, що з будь-яких найскладніших економічних і політичних ситуацій вихід можна знайти, якщо на те є політична воля влади, професійність і патріотизм її представників в управлінні державою, перш за все, її економічною сферою.

У цьому контексті надзвичайно важливим і показовим є те, що з перших кроків своєї діяльності уряд звернув увагу на стан справ у корпоративному секторі економіки.

Добре відомо, що за сучасних умов в Україні нараховується понад 35 тис. акціонерних товариств, значна частина яких утворена в процесі реформування державної власності переважно шляхом обліку приватизаційних і компенсаційних сертифікатів на акції підприємств. Це дозволило близько 40% громадян стати власниками акцій і отримати потенційну можливість як брати участь в управлінні АТ, так і отримувати дивіденди. У недержавному секторі економіки функціонує близько 7000 промислових підприємств (74,5% від їх загальної кількості), основну частину з яких складають АТ (70,7%). Ними було вироблено 87,6% загального обсягу продукції промисловості в Україні⁷.

Були всі підстави сподіватися, що відродження в нашій державі нових прогресивних організаційно-правових форм підприємницької діяльності, в т. ч. таких найперспективніших і надзвичайно поширених у всіх розвинутих країнах світу форм, як АТ, дасть потужний поштовх не тільки розвитку останніх, а й приведе до надзвичайно важливих кількісних і якісних змін в економічній системі України в цілому. На жаль, сподівання виправдалися далеко не по-

вною мірою. Діяльність більшості акціонованих підприємств все ще залишається збитковою або малоефективною, в них не виплачуються дивіденди акціонерам, що саме по собі підриває довіру дрібних акціонерів до самого процесу становлення корпоративних відносин, порушує базові принципи діяльності АТ, формує правову акціонерів тощо.

Усе зазначене стосується як ЗАТ, так і ВАТ, у т. ч. і тих, які мають ту чи іншу частку державної власності. На засіданні «круглого столу» на тему «Корпоративне управління як шлях до підвищення ефективності бізнесу, залучення інвестицій і захисту прав акціонерів» (Київ, 30 жовтня 2000 р.), зокрема, йшла мова про те, що реальний стан справ більшості АТ, перш за все тих, де є значна частина державних акцій, слід визнати незадовільним. Корпоративна державна власність є неефективною як з огляду на кінцевий економічний результат, так і з точки зору технології управління⁸. Саме тому проблема якісних змін у всій системі корпоративного управління є однією з найактуальніших у сфері корпоративних відносин в Україні.

Світовий досвід розвитку корпорацій дозволяє з упевненістю стверджувати, що ефективність діяльності АТ визначається, перш за все, такими трьома основними чинниками: якість законодавчого регулювання, рівень корпоративного управління, загальний стан корпоративних відносин у державі. На жаль, усі зазначені фактори в Україні перебувають лише на початковому етапі свого становлення і за багатьма своїми складовими є недосконалими.

Проте проблеми прозорості діяльності АТ та ефективність управління ними за сучасних умов глобалізації світової економічної системи є актуальними для будь-якої країни світу. Низка негативних явищ і процесів у цій сфері, остання азіатська фінансова криза, численні гучні скандали навколо окремих об'єктів корпоративної власності, що мають місце останнім часом у Російській Федерації, Україні та багатьох інших країнах світу, привертають значну увагу до проблеми корпоративного управління всієї світової спільноти. Між тим, на думку багатьох науковців міжнародного рівня, у т. ч. Дж. Д. Саллівана — директора Центру міжнародного приватного підприємництва, міцна система корпоративного управління може стати основною перевагою для стабільного розвитку суспільств держав. Навіть у країнах, де акції більшості компаній не є об'єктом активної торгівлі на фондових ринках (а саме така ситуація має місце і в Україні), прийняття стандартів прозорості у відносинах з інвесторами та кредиторами виступає ключовою перевагою, що дозволяє запобігати також і системним банківським кризам⁹.

Корпоративне управління походить від низки інституцій (закони, інші регулятивні акти, угоди), які створюють механізм самоуправління компаній як центральну складову конкурентоспроможності ринкової економіки. Ключовим моментом цього визначення є те, що державний і приватний сектори повинні створювати заради вироблення комплексу правил, які все поєднують та пов'язують, і водночас установлюють методи внутрішнього управління корпораціями.

Так Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) було розроблено комплекс міжнародних стандартів корпоративного управління. Краї-

ни Великої сімки також доручили Міжнародному валютному фонду і Світовому банку оцінити, наскільки різні країни відповідають установленим стандартам, будучи глибоко переконаними в тому, що в удосконаленні методів корпоративного управління полягає шлях до процвітання як корпорацій, так і економічних систем держав у цілому.

У багатьох країнах ЄС, зокрема у Великобританії, затверджено об'єднаний кодекс корпоративного управління. У них узагальнено принципи реформування органів управління, в т. ч. призначення комісії при радах директорів, заборона головам рад директорів обіймати посади головних адміністраторів, вимоги щодо отримання інформації про прибутки керівників корпорацій тощо. Окремі правила допуску цінних паперів на Лондонську фондову біржу вимагають, щоб компанії звітували про дотримання цього кодексу¹⁰.

У цілому ж принципи корпоративного управління країн — членів ОЕСР містять такі складові:

1) права акціонерів. Цей блок охоплює комплекс прав, включаючи захист прав власності на акції, надання вичерпної інформації, участь у голосуванні, прийняття рішень про продаж або трансформацію корпоративного майна, у т. ч. злиття компаній і випуск нових акцій;

2) справедливе ставлення до акціонерів. У цьому аспекті ОЕСР опікується захистом прав меншості акціонерів шляхом розроблення схем, які утримують директорів і менеджерів від зловживання своїм службовим становищем. Наприклад, забороняється здійснювати інсайдерні торговельні операції з цінними паперами і директори мусять оприлюднювати будь-які матеріальні інтереси, пов'язані з трансакціями;

3) роль інших зацікавлених осіб у корпоративному управлінні. Тут ОЕСР визнає, що в компаніях є й інші зацікавлені особи, крім акціонерів (наприклад, співробітники є впливовими зацікавленими особами щодо прийняття та виконання рішень у компанії) і виокремлює кілька положень щодо захисту їхніх інтересів;

4) надання повної інформації та прозорість. Цей блок принципів містить низку положень стосовно надання повної інформації та оприлюднення ключових факторів про діяльність компанії, починаючи з фінансових деталей і закінчуючи управлінськими структурами, включаючи раду директорів та відомості про їхню зарплату. Основними принципами обумовлюється і щорічний аудит, який проводиться незалежними аудиторами згідно з високоякісними стандартами;

5) відповідальність ради правління. Основні принципи ОЕСР дещо деталізують функцію ради правління із захисту компанії, її акціонерів та інших зацікавлених осіб, зокрема, включають у неї такі моменти: необхідність вироблення корпоративної стратегії, визначення ризику, розміру заробітної плати керівництва і інтенсифікації праці, а також розроблення систем бухгалтерського обліку та звітності¹¹.

Як зазначають фахівці Спеціальної робочої групи ОЕСР з корпоративного управління, зазначені принципи покликані допомогти урядам як країн-членів, так і держав, що не є членами ОЕСР, у заходах щодо оцінки та вдосконалення

правової, інституціональної та нормативної бази корпоративного управління в їхніх країнах, а також надати орієнтири та рекомендації фондовим біржам, інвесторам, товариствам та іншим сторонам, що відіграють належну їм роль у процесі розвитку корпоративного управління. У цілому принципи орієнтовані на відкриті АТ, акції яких є у вільному обігу на фондовому ринку. Проте в певній мірі вони можуть бути визнані прийнятими і використовуватися як корисний інструмент для вдосконалення корпоративного управління в товариствах, акції яких не купуються на фондовій біржі, наприклад, закриті АТ та державні підприємства. Принципи є загальною основою, яку країни — члени ОЕСР вважають необхідною для розвитку належної практики в галузі управління. Передбачається, що вони будуть зрозумілими і доступними для міжнародного співтовариства, але не замінять ініціативи приватного сектора щодо розроблення і впровадження більш якісної практики в галузі управління¹².

Аналіз заяв уряду України дає всі підстави сподіватися, що ці принципи є «почутими» новою державною владою, але як вони будуть реалізовані у вітчизняному секторі економіки, покаже лише час. Для суттєвого покращання політичної, соціально-економічної ситуації в Україні, консолідації суспільства, створення реальних передумов для євроінтеграційних напрямів нашої держави надзвичайно важливо, щоб цей час був якнайкоротшим.

Примітки

1. Дороги, що ведуть в одному напрямі: [Матеріали зустрічі в Ін-ті міжпар. відносин на тему «Бачення вільної і об'єднаної Європи в контексті розширення ЄС і зміцнення європейської безпеки», Київ, 2001 р.] // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 34–47.
2. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України [2002 р.] // Уряд. кур'єр. — 2002. — 4 черв. — С. 5–12.
3. Виктор Ющенко: «Победил каждый гражданин Украины»: Выступление президента Украины на Майдане Незалежности // Веч. вести. — 2005. — 25 янв. — С. 5.
4. Без Украины Европа будет неполной // Правда Украины. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
5. Юлия Тимошенко оптимизирует «Собственность народа»: Кабинет намерен защитить интересы государства и мелких акционеров // Веч. вести. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
6. Десятников В. Этот долгий, долгий медовый месяц ветвей власти // Правда Украины. — 2005. — 10 февр. — С. 5.
7. Андрушко Н. І., Хома І. Б. Проблеми функціонування акціонерних товариств в Україні // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». — 2000. — № 405. — С. 113.
8. Корпоративне управління як шлях до підвищення ефективності бізнесу, залучення інвестицій і захисту прав акціонерів: Матеріали «круглого столу» (Київ, 30 жовтня 2000 р.). — К., 2000. — С. 7.
9. Салліван Дж. Д. Корпоративне управління: прозорість у відносинах між урядом і бізнесом // Економічні реформи сьогодні. — 2000. — № 32. — С. 3–16.
10. Воротін В. Корпоративне управління: використання досвіду світової господарської практики в Україні // Зб. наук. праць УАДУ при Президенті України. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 57.
11. WEB-сторінка ОЕСР: <http://www.oecd.org/data/corporate/principles/htm>.
12. Міжнародні та національні стандарти корпоративного управління: Зб. кодексів та принципів / Міжнародна фінансова корпорація; Проект «Корпоративний розвиток в Україні». — К., 2002. — С. 19.

Література

1. Андрушко Н. І., Хома І. Б. Проблеми функціонування акціонерних товариств в Україні // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». — 2000. — № 405. — С. 113.

2. Білорус О. Глобальні трансформації і розвиток України в період незалежності // Політ. думка. — 2001. — № 3. — С. 9–13.
3. Біляцький С. Під коврою демократії: соціально-економічні аспекти нової епохи в контексті українського шляху оповлення і розвитку // Політика і час. — 2003. — № 1. — С. 52–63.
4. Без України Європа буде неполной // Правда України. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
5. Виктор Ющенко: «Победил каждый гражданин Украины»: Выступление президента Украины на Майдане Незалежности // Веч. вести. — 2005. — 25 янв. — С. 5.
6. Виступ Ю. В. Тимошенко у Верховній Раді України // Одес. изв. — 2005. — 8 февр. — С. 1–2.
7. Воротиш В. Корпоративне управління: використання досвіду світової господарської практики в Україні // Зб. наук. праць УАДУ при Президенті України. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 57.
8. Державна програма приватизації [на 2000–2002 р.р.]: Затв. Законом України від 18.05.2000 р. // Офіц. вісн. України. — 2000. — № 24. — Ст. 981.
9. Десятник В. Этот долгий, долгий медовый месяц ветвей власти // Правда Украины. — 2005. — 10 февр. — С. 5.
10. Дороги, що ведуть в одному напрямі: [Матеріали зустрічі в Ін-ті міжнар. відносин на тему: «Бачення вільної і об'єднаної Європи в контексті розширення ЄС і зміцнення європейської безпеки», Київ, 2001 р.] // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 34–47.
11. Засади стратегічного партнерства: [З «круглого столу» в Центрі Розумкова, Київ, 2001 р.] // Політика і час. — № 3. — С. 40–52.
12. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2004 роки: Послапша Президента України до Верховної Ради України [2002 р.] // Уряд. кур'єр. — 2002. — 4 черв. — С. 5–12.
13. Корпоративне управління як шлях до підвищення ефективності бізнесу, залучення інвестицій і захисту прав акціонерів: Матеріали «круглого столу» (Київ, 30 жовтня 2000 р.). — К., 2000. — С. 7.
14. Міжнародні та національні стандарти корпоративного управління: Зб. кодексів та принципів / Міжнародна фінансова корпорація; Проект «Корпоративний розвиток в Україні». — К., 2002. — С. 19.
15. Салліван Дж. Д. Корпоративне управління: прозорість у відносинах між урядом і бізнесом // Економічні реформи сьогодні. — 2000. — № 32. — С. 3–16.
16. Юлія Тимошенко оптимізує «Собственность народа»: Кабмін намерев захищати інтереси государства и мелких акционеров // Веч. вести. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
17. WEB-сторінка ОЕСР: <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles/htm>.

УДК 341.174(4):342.4

В. В. Чайковська,
старший викладач ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА ДОГОВОРОМ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ЄВРОПИ

За різних часів та підходів як окремих фахівців, так і певних наукових концепцій, питання про правосуб'єктність учасників системи міжнародних відносин, їх правову природу і статус завжди залишаються актуальними для науки міжнародного права і порівняльного правознавства. Вітчизняна наука міжнародного права в дослідженні суб'єктів права пройшла нелегкий шлях від визнання держави єдиним суб'єктом міжнародного права через концепцію «держави — типовий суб'єкт права» до визнання наявності певної системи суб'єктів міжнародного права. Визнання держави як єдиного суб'єкта міжнародного права (С. Б. Крилов, Л. А. Моджорян, М. К. Коростаренко, В. В. Євгенєв,